

MEHMET SELİK

**İKTİSADİ
DOKTRİNLER
TARİHİ**

EFİL YAYINEVİ

MEHMET SELİK SEÇKİSİ

Seçki I: İktisadi Doktrinler Tarihi (İlk Baskısı: 1973, Ankara)

Seçki II: Marksist Değer Teorisi (İlk Baskısı: 1969, Ankara)

“Ana-Doğa’nın bir armağanı mı bu bana? / Bitirir kim bu koca işi bir kez daha?”

Mehmet Selik’in Türkçeye çevirirken kullandığı Karl Marx’ın *Das Kapital* Cilt 1’in 801. sayfasına (Erster Band, Dietz Verlag Berlin, 1962 edisyonu) kendisi için düştüğü not. Bu notun olduğu sayfada ve bir sonraki sayfada “2 Aralık 1966 (tam değil)” ve “25 Şubat 1990 (tam)” şeklinde iki tarih var. *Das Kapital*’in Sol Yayınları tarafından basılan Mehmet Selik çevirisinin tarihinin 1970 olduğunu göz önüne alırsak, 2 Aralık 1966 tarihini Almanca aslından Türkçeye yapılan *Das Kapital* çevirisinin ilk taslağının ortaya çıktığı tarih olarak kabul edebiliriz.

MEHMET SELİK

İKTİSADİ
DOKTRİNLER
TARİHİ

Yayına Hazırlayan:
ALTUĞ YALÇINTAŞ

İKTİSADİ DOKTRİNLER TARİHİ

MEHMET SELİK

Yayına Hazırlayan: ALTUĞ YALÇINTAŞ

Genel Yayın Nu.: 226

ISBN: 978-605-4160-49-5

Birinci baskı: Ocak 1973

İkinci baskı: Eylül 1974

Üçüncü baskı: Şubat 1980

Üçüncü baskının ikinci edisyonu: Efil Yayınları, Ekim 2015

Tarama, okuma ve düzeltmeler: Nurdan Eker

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2015

Efil©2015

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Çetin Acar

Baskı ve Cilt: Sözkesean Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.

İVOGSAN 1518. Sokak MAT-SİT İş Merkezi No: 2/40 Yenimahalle-ANKARA

Tel: (+90) 312 395 21 10 - 395 59 07 • Sertifika Nu.: 13268

EFIL YAYINEVİ

www.efilyayinevi.com
www.facebook.com/efilkitap
twitter.com/efilyayinevi
instagram.com/efilyayinevi

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Bağcılar Mahallesi, Şemsettin Günaltay Caddesi, 283. Sokak,

Ata Apt. No: 9/7, 06670 Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

İÇİNDEKİLER

MEHMET SELİK (1932-2005)	9
SUNUŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM:

ESKİ YUNAN VE ROMA

Soru 1: İktisadi Düşüncenin Gelişiminde Eski Yunan düşüncesinin etki ve katkısı nedir?	24
Soru 2: Eski Yunan düşüncesi (ve bunun bir parçası olarak iktisat düşüncesi) nasıl bir ekonomik, sosyal ve siyasal ortamda doğmuştur?	27
Soru 3: Yunan düşüncesinin beşiği olan Atina, ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar bakımından nasıl bir durumda idi?	33
Soru 4: Eflâton'un genel olarak toplum hakkındaki görüşleri ana çizgileriyle nelerdir?	39
Soru 5: Eflâton'un hayal ettiği devletin ekonomik, sosyal ve siyasal özellikleri ana çizgileriyle nelerdir?	42
Soru 6: Aristo'nun sosyal felsefesinin özü nedir?	46
Soru 7: Aristo'nun iktisat hakkındaki görüşleri nelerdir?	48
Soru 8: Aristo'nun mülkiyet hakkındaki görüşleri ya da bu konuda Eflâton'a yönelttiği eleştiriler ve diğer katkıları nelerdir?	52
Soru 9: Eski Yunan düşüncesinin iktisadî düşünce ve davranışlar üzerinde dolaylı etkileri olan diğer akımları nelerdir?	55

- Soru 10:** Roma'nın ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları nasıldı? 61
- Soru 11:** Bu koşullardaki değişmeler ne gibi sonuçlar doğurmuştu?..... 71

İKİNCİ BÖLÜM:

- DİNSEL İKTİSADİ DÜŞÜNCE** 75
- Soru 12:** Yahudiliğin sosyal ve ekonomik doktrinleri ana çizgileriyle nelerdir? 76
- Soru 13:** Hıristiyanlığın sosyal felsefesi nedir? 82
- Soru 14:** Hıristiyanlığın en önemli sosyal ve ekonomik doktrinleri nelerdir?..... 83
- Soru 15:** Batı Roma İmparatorluğu yıkıldığında Batı Avrupa'da nasıl bir sosyal ve ekonomik yapı doğdu? 86
- Soru 16:** Kilisenin Hıristiyanlığın egemen kurumu haline gelmesi ve Hıristiyan düşüncesini tekeline alması nasıl oldu? 90
- Soru 17:** Kilisenin ekonomik doktrinlerini zamanın değişen koşullarına uydurması nasıl oldu? 93
- Soru 18:** İslâmiyet'in sosyal ve ekonomik doktrinleri nasıl bir ortam içinde doğdu? 97
- Soru 19:** İslâmiyetin kişinin toplum içindeki durumu hakkındaki telâkkisi nasıldı? 101
- Soru 20:** İslâmiyetin mülkiyet ve zenginlik hakkındaki telâkkisi nasıldı? 108
- Soru 21:** İslâmiyetin çalışma hakkındaki telâkkisi nasıldı? 111
- Soru 22:** İslâmiyetin çeşitli işler ve meslekler hakkındaki telâkkisi nasıldı? 113
- Soru 23:** İslâmiyet faiz hakkında nasıl bir görüşe sahipti?..... 115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:**MERKANTİLİZMİN VEYA TİCARET KAPİTALİZMİ
DÖNEMİNİN İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ..... 119**

- Soru 24:** Merkantilizm (ticaret kapitalizmi) hangi yüzyıllar içinde yer alır; dönemin başlıca belirgin nitelikleri nelerdir?..... 120
- Soru 25:** Merkantilist dönemde yer alan önemli sosyal ve ekonomik değişiklikler nelerdir? 123
- Soru 26:** Merkantilist iktisadî düşüncenin belirgin nitelikleri nelerdir? 129
- Soru 27:** Bazı başlıca merkantilist yazarlar kimlerdir; fikirleri nelerdir? 133
- Soru 28:** Colbertizm adıyla anılan Fransız merkantilizminin özellikleri nelerdir? 139
- Soru 29:** Merkantilizm genel olarak nasıl değerlendirilebilir?..... 141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:**MERKANTİLİSTLER VE KLASİKLER ARASI İKTİSADİ
DÜŞÜNCE..... 145**

- Soru 30:** Sanayi kapitalizmine öngelen dönemde klasik unsurlar taşıyan iktisadî düşüncenin başlıca temsilcileri kimlerdir? Bunların önemli görüşleri nelerdir? Bunlar ne bakımdan ileri bir düşünce aşamasını temsil ederler? Petty'nin iktisadî düşünceye önemli katkısı nedir? 146
- Soru 31:** Locke kimdir, iktisadî düşünceye katkısı nedir? 149
- Soru 32:** North kimdir, iktisadî düşünceye katkısı nedir? 151
- Soru 33:** Cantillion kimdir, iktisadî düşünceye katkısı nedir? 153
- Soru 34:** Hume kimdir, iktisadî düşünceye katkısı nedir? 156

BEŞİNCİ BÖLÜM:**FİZYOKRATİK İKTİSADİ DÜŞÜNCE..... 161**

- Soru 35:** Fizyokratik iktisadî düşüncenin temel sosyal felsefesi nedir? Bu sistemin belirleyici özellikleri nelerdir? 162
- Soru 36:** Fizyokratik iktisadî düşünce nasıl bir ekonomik ortamda doğmuştu? 165
- Soru 37:** Fizyokratlar ekonomide cereyan eden toplam bölüşüm-dolaşım hareketini nasıl açıklarlar? Ekonomik Tablo nedir? 167
- Soru 38:** Fizyokratların sermaye, kâr, faiz ve ücret hakkındaki görüşleri nelerdir? 170
- Soru 39:** Fizyokratların önerdikleri tek vergi sisteminin ve taraftar oldukları iktisat politikasının esasları ve özellikleri nelerdir? Fizyokratlar ne yolda etkili olmuşlardır? 173

ALTINCI BÖLÜM:**SANAYİ KAPİTALİZMİ DÖNEMİNİN İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ VEYA KLASİK İKTİSADİ DÜŞÜNCE 177**

- Soru 40:** Klasik iktisat, genel olarak, nedir? Klasik iktisatçıların bellibaşlıları kimlerdir? 178
- Soru 41:** Klasik iktisadın önem verdiği konular nelerdir? 180
- Soru 42:** Klasik iktisadın bir «değer teorisi»ne olan ihtiyacı nereden doğar? 182
- Soru 43:** A. Smith kimdir, önemi nereden geliyor? 186
- Soru 44:** Smith'in ulusal zenginlik, merkantilistler ve fizyokratlar hakkında görüşleri nelerdir? 187
- Soru 45:** Smith'e göre ekonomik faaliyetin hareket noktası ve en uygun ortamı nedir? Ya da onun insan tabiatı ve ekonomik özgürlük ve rekabet hakkındaki görüşleri nelerdir? 189
- Soru 46:** Ulusal zenginliğin meydana gelişi, Smith'e göre, nelere bağlıdır? (1. İş-bölümü.) 192

Soru 47: Ulusal zenginliğin meydana gelişi, Smith'e göre, nelere bağlıdır? (2. Üretken emek ve üretken olmayan emek.)	194
Soru 48: Smith bir değer ve fiyat teorisine sahip sayılabilir mi?	197
Soru 49: Smith'in rant, kâr ve ücret hakkındaki görüşleri nelerdir?.....	199
Soru 50: Smith, kapitalist ekonominin işleyişini nasıl açıklar?	201
Soru 51: D. Ricardo kimdir, önemi nereden gelir?	203
Soru 52: Ricardo'nun rant teorisi nedir ve sisteminde nasıl bir rol oynar?	205
Soru 53: Ricardo'nun değer ve rant teorileri hakkında belirtilmesi gereken diğer hususlar nelerdir?	208
Soru 54: Ricardo'nun ücret teorisi nedir?.....	214
Soru 55: Ricardo'nun kâr teorisi hakkında belirtilmeleri gereken diğer hususlar nelerdir?	218
Soru 56: Ricardo'nun dış ticaret teorisi nedir?	221
Soru 57: Ricardo'nun makine kullanımının etkileri hakkındaki görüşleri nelerdir?	223
Soru 58: Ricardo, yoksulluğun nedenini nerede görür?.....	226
Soru 59: Malthus kimdir? Nüfus hakkındaki görüşleri nelerdir?	228

YEDİNCİ BÖLÜM:

RICARDO SONRASI KLASİK İKTİSAT

Soru 60: Klasik iktisat Ricardo'dan sonra nasıl sürdürüldü? Klasik iktisadın devamı olan iki farklı akımdan her birinin temel özellikleri nelerdir? (Birinci Akım.).....	234
Soru 61: İkinci akımın özellikleri nelerdir?	237
Soru 62: Birinci akımın başlıca temsilcileri kimlerdir? J. B. Say kimdir ve önemli görüşleri nelerdir?.....	241
Soru 63: Say Kanunu nedir?.....	244

- Soru 64:** Senior kimdir? Önemli görüşleri nelerdir? 245
- Soru 65:** Senior'un «İmsak» teorisi nedir? 247
- Soru 66:** J. S. Mill kimdir? Önemli görüşleri nelerdir? 249
- Soru 67:** Bentham kimdir, iktisadî düşünce bakımından önemli görüşleri nelerdir? «Faydacılık» nedir?..... 252

SEKİZİNCİ BÖLÜM:

KAPİTALİZMİN RICARDO İKTİSADINA DAYANDIRILAN ELEŞTİRİSİ VEYA RICARDO İKTİSADININ DİĞER YÜZÜ 259

- Soru 68:** Ricardo'yu izleyen dönemin ekonomik ve sosyal koşullarının özellikleri nelerdir? 260
- Soru 69:** Ricardocu sosyalistler kimlerdir? Kapitalist sistemi nasıl eleştirirler? 262

DOKUZUNCU BÖLÜM:

YENİ İKTİSAT 265

- Soru 70:** Yeni İktisadın belirleyici özellikleri nelerdir ve kurucuları kimlerdir? 266
- Soru 71:** Yeni iktisadın «devrim» olarak nitelendirilen yeniliği nedir?..... 269
- Soru 72:** Jevons, fiyatı marjinal faydaya dayandırarak nasıl açıklar? 270
- Soru 73:** Değer analizinde maliyete neden ve nasıl yer verilmiştir? 272
- Soru 74:** Fiyat analizinde kısmî denge yaklaşımının yetersizliği genel denge yaklaşımıyla teorik olarak nasıl giderilmeye çalışılmıştır?..... 276
- Soru 75:** H. H. Gossen kimdir ve iktisadî düşünceye getirdiği katkı nedir? 278
- Soru 76:** Jevons, marjinal fayda ilkesiyle tam bir fiyat teorisi kurabilmiş midir?..... 280
- Soru 77:** Jevons'un kayda değer olan diğer görüşleri nelerdir? 281
- Soru 78:** Menger kimdir ve katkıları nelerdir? 283

Soru 79: Menger'in değer analizinin özelliği nedir?	285
Soru 80: Menger, üretim faktörleri fiyatlarını açıklar? Atıf teorisi nedir?	288
Soru 81: Wieser kimdir ve katkıları nelerdir?.....	289
Soru 82: Böhm-Bawerk kimdir ve katkıları nelerdir?	293
Soru 83: J. B. Clark kimdir ve katkıları nelerdir?	294
Soru 84: L. Walras kimdir ve katkıları nelerdir?	297
Soru 85: A. Marshall kimdir ve katkıları nelerdir?	299
Soru 86: Marshall'ın talep teorisinin özellikleri nelerdir?.....	300
Soru 87: Marshall'ın arz teorisinin özellikleri nelerdir? Değer analizinde zaman unsurunun rolü nedir?.....	302
Soru 88: Marshallı üretim faktörleri fiyatlarını nasıl açıklar?	304
Soru 89: Keynes kimdir? Sosyal felsefenin özellikleri nelerdir?	307
Soru 90: Keynes'in iktisadî düşünceye getirdiği katkı nedir?	310

ONUNCU BÖLÜM:

TARİHÇİ OKUL

Soru 91: Tarihçi düşünce akımı hangi ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların ürünüdür? Tarihçi akımın başlıca temsilcileri kimlerdir? Eski Tarihçi Okul'un önemli görüşleri nelerdir?	316
Soru 92: Genç Tarihçi Okul'un önemli görüşleri nelerdir?	321

ON BİRİNCİ BÖLÜM:

MARKSİST İKTİSADİ DÜŞÜNCE.....

Soru 93: Marksist iktisadın kavranabilmesi için nelerin bilinmesi gereklidir? (1) Marx'ın uyguladığı Diyalektik yöntem nedir?	328
Soru 94: Marksist iktisadın kavranabilmesi için nelerin bilinmesi gereklidir? (2) Tarihi Materyalizm veya Materyalist Tarih Görüşü nedir?	331

Soru 95: İktisat nedir veya nasıl bir bilimdir?.....	335
Soru 96: Marx'ın kapitalist ekonomi üzerindeki araştırmalarının amacı nedir?	340
Soru 97: Marx, değeri ve artık-değeri nasıl açıklar?	342
Soru 98: Toplam artık-değerin kâr olarak paylaşılması nasıl olur?	344
Soru 99: Marx, ekonomik buhran nedeninin kapitalist ekonominin kendi öz yapısı içinde mevcut olduğunu nasıl açıklar?	349
ON İKİNCİ BÖLÜM:	
GÜNÜMÜZDEKİ İKTİSADİ DÜŞÜNCE	353
Soru 100: Günümüzün ekonomik sorunları karşısında belli başlı düşünce okullarının durumu kısaca nedir?	354
KAYNAKÇA	357
İSİM ENDEKSİ	359
KAVRAM ENDEKSİ	363

MEHMET SELİK (1932-2005)

Mehmet Selik, 1932'de Kuşadası'nda doğmuştur. 1954'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mali Şube'den mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Ankara Defterdarlık Muvazzaf İtiraz Komisyonu memuru olan Selik, 1 Aralık 1955'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi "Siyasi Tarih Kürsüsü Asistanlığı"na atanmış, 13 Ocak 1956'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi "Umumi İktisat Kürsüsü Asistanlığı"na terfi etmiştir. 1960'ta İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde *Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınması ile İlgisi Bakımından Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Meselesi* konulu teziyle doktor unvanını elde etmiş, "*Marksist Değer Teorisi*" adlı doçentlik teziyle de 1968'de doçent olmuştur. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İktisadi Düşünceler Tarihi dersleri veren Selik, 1956 ve 1957 yılları arasında New York'ta, 1963 ve 1965 yılları arasında (ilk yılı Rockefeller Foundation bursu tarafından karşılanmak üzere) LSE ve Cambridge'de, 1976 ve 1978 yılları arasında Nanterre'de konuk araştırmacı olarak görev yapmıştır. İngiltere'deyken Maurice Dobb ile çalışır. Türkiye'ye dönünce David Ricardo, Karl Marx, Maurice Dobb ve Leo Huberman'un bazı çalışmalarını çevirir. Selik, *Kapital*'in birinci cildinin tamamını, üçüncü cildinin de bir kısmını Türkçeye kazandırmıştır. *Marksist Değer Teorisi* ve *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi* Selik'in en çok bilinen iki çalışmasıdır. 1969 Genel Seçimleri'nde Türkiye İşçi Partisi (TİP) İzmir milletvekili adayı olmuş ancak seçilememiştir. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra kısa bir süre sonra Mayıs 1971'de TİP Genel Sekreteri görevini yapmıştır.

Cunta tarafından 12 Haziran 1971 tarihinde bir gün süreyle gözaltında tutulur. 14 Ekim 1971 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki odası Genel Kurmay Başkanlığı Merkez Komutanlığı tarafından aranmış ve aralarında fakülte kütüphanesine ait "*The Life and Teaching of Karl Marx*" (John Lewis), *Karl Marx Dictionary* (Morris Stockhammer) ve *Theories of Value* (Karl Marx) gibi kitapların bulunduğu "yasak yayınlar"a el konulmuştur. 18 Ekim 1971'de yine kısa bir süre gözaltında kalır. 12 Eylül darbesinden bir buçuk yıl sonra, henüz 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu uygulanmaya başlamadan bir süre önce 1982 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden "İktisat Tarihi ve İktisadi Düşünceler Kürsüsü" doçenti olarak emekli olur. 2005 yılında Bodrum Kadıkalesi'nde hayata gözlerini yumar.

MEHMET SELİK'İN ÇALIŞMALARI

DOKTORA TEZİ

1960. *Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınması ile İlgisi Bakımından Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Meselesi.* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi. (Tez danışmanı: Hazım Atıf Kuyucak).

KİTAPLAR

1964. *Türkiye'de Yabancı Özel Sermaye, 1923-1960.* (Ankara: Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi).

1964. *İktisat Çevirileri.* (Korkut Boratav, Bilsay Kuruç ve Özhan Uluatam ile birlikte derleme) Ankara, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 180-162.

1969. *Marksist Değer Teorisi.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Doçentlik Tezi (İkinci Baskı: Ekim Yayınları, 1969. Üçüncü Baskı: Ekim Yayınları, 1970. Dördüncü Baskı: Doğan Yayınları, 1974. Beşinci Baskı: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 484).

1973. *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi.* Gerçek Yayınları (İkinci Baskı: Gerçek Yayınları: 1974. Üçüncü Baskı: Gerçek Yayınevi, 1980).

KİTAP ÇEVİRİLERİ

1964. *Kalkınma Yöntemleri*. Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, No: 3. [Orijinal çalışma: Oskar Lange. 1963. *Economic Development, Planning, and International Cooperation*. New York, Monthly Review Press.]

1965. *Az gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, No: 2. [Orijinal çalışma: Maurice Dobb. 1963. *Economic Growth and Underdeveloped Countries*. New York, International Publishers. Socialism Today Series.]

1965. *Kapitalizm: Dün, Bugün*. Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, No: 4. [Orijinal çalışma: Maurice Dobb. 1958. *Capitalism: Yesterday and Today*. London, Lawrance and Wishart.]

1966. *Sosyalizmin Alfabetesi*. Ankara, Sol Yayınları [Orijinal çalışma: Leo Huberman. 1953. *The ABC of Socialism*. New York, Monthly Review.)]

1966. *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisi*. Ankara, Sol Yayınları. Bu çevirinin tıpkıbasımları 5 kitap halinde 1970, 1974 ve 1979 yıllarında Sol Yayınları, 1974 yılında Odak Yayınevi tarafından yayınlandı. 2011 yılında Nail Satlıgan, Erkin Özalp, Oktar Türel, Sungur Savran ve Ahmet Tonak tarafından "gözden geçirilerek" Yordam Kitap'tan "tekrar" yayınlandı. [Orijinal çalışma: Karl Marx. 1867. *Das Capital: Kritik der Politischen Ökonomie, Erster Band*. Dietz Verlag Berlin 1962 edisyonu.]

1973. *Kapitalizm, Sosyalizm, Az gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. Doğan Yayınevi. (İkinci (1981) ve sonraki baskılar: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 464). [Orijinal çalışmalar: Selik'in daha önce çevirdiği ve yayınladığı Maurice Dobb. 1958. *Capitalism: Yesterday and Today*. London, Lawrance and Wishart ve Maurice Dobb. 1963. *Economic Growth and Underdeveloped Countries*. New York, International Publishers. Socialism Today Series ile ilk defa çevirdiği Maurice Dobb. 1966. *Argument of Socialism*. London, Lawrance & Wishart'in bir araya getirilmesinden oluşur.]

MAKALELER

1955. "Türkiye'de Sınai Kalkınma Bankasının Yatırım Sahaları", *AÜ SBF Dergisi*, 10 (4): 101-120.

1960. "Milletlerarası Sermaye Hareketlerinin Kısa Tarihçesi – XIX. Asrın Hususiyetleri Karşısında Günümüzün Şartları – Sermaye İhracatçısı Olarak İngiltere ve Amerika", *AÜ SBF Dergisi*, 15 (4): 40-65.

1961. "Milletlerarası Transferler Teorisi", *AÜ SBF Dergisi*, 16 (1): 1-18.

1961. "Petrol Kanunu ve Alınan Neticeler", *AÜ SBF Dergisi*, 16 (2): 47-75.

1961. "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunları ve Tatbikatı", *AÜ SBF Dergisi*, 16 (3): 1-38.

1961. "İktisadi Gelişme – Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye", *AÜ SBF Dergisi*, 16 (4): 13-30.

1962. "Dünya Bankası ve Milletlerarası Finansman Kurumu", *AÜ SBF Dergisi*, 17 (1): 1-19.

1969. "Ekonomik Gelişme ve Ekonomik Yapısal Değişme", *AÜ SBF Dergisi*, 24 (1): 171-199.

1969. "Türk Ekonomisinde Yapısal Değişme", *AÜ SBF Dergisi*, 24 (1): 121-135.

1969. "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları", *Emek*, 1: 12-13.

1969. "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: 'Ara Tabakalar' veya 'Ara Tabakalar = Devlet' Teorisi", *Emek*, 2: 12-13.

1969. "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-1", *Emek*, 3: 12-13.

1969. "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-2", *Emek*, 4: 12-13.

1969. "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-3", *Emek*, 5: 12-13.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim", *Emek*, 6: 10-11.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-2, Mihri Belli'ye Göre", *Emek*, 7: 12-13.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-3: Uydurma Kanıtlara Dayalı Bir Teori", *Emek*, 8: 12-13.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-4: Kemalistler Biliyorlar mıydı, Bilmiyorlar mıydı?", *Emek*, 9: 10-11.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-5: Buğday Fiyatları Teori(!)si", *Emek*, 10: 10-11.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-6: M. Belli'nin Tarihi Değişirme Çabası", *Emek*, 11: 10-11.

1969. "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-7: Mao, M. Doğu ve Kemalist Devrim", *Emek*, 13: 10-11.

MAKALE ÇEVİRİLERİ

1956. "Zamanımızın İktisat Teorisi ve İktisat Öğretimi", *AÜ SBF Dergisi*, 11 (2): 18-29 ve 30-38. [Orijinal kaynak: E. Schneider. 23 Ocak 1946'da Kiel Üniversitesi'nde verilen açılış dersi.]

1962. "Kıymet Üzerine" *AÜ SBF Dergisi* 17 (2): 83-112. [Orijinal çalışma: David Ricardo. 1817 [1929]. *Principles of Political Economy and Taxation*. London: Everyman's Library.]

1964. "Kapitalizmin Geleceği" Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Mehmet Selik ve Özhan Uluatam (Derleyen ve çevirenler). İktisat Çevirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları): 63-92. [Orijinal çalışma: David McCord Wright. 1952. *A Survey of Contemporary Economics. Vol I*. Illinois: Homewood içinde: 449-472.]

1964. "Sermaye Yatırımından Doğan Kazançların Yatırılan ve Yatırılan Memleketler Arasında Dağılımı" Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Mehmet Selik ve Özhan Uluatam (Derleyen ve çevirenler). İktisat Çevirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları) içinde: 143-148. [Orijinal çalışma: H. W. Singer. 1950. "Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries", *American Economic Review*, 40 (2): 473-485.]

1964. "İktisadi ve Siyasi Değişme ve Gelişme Üzerine" Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Mehmet Selik ve Özhan Uluatam (Der-

leyen ve çevirenler). İktisat Çevirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları içinde: 159-202. [Orijinal çalışma: Everett E. Hagen. 1962. *Development of the Emergin Countries*. The Brookings Institute: 1-39.]

1964. "Kapitalizm" Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Mehmet Selik ve Özhan Uluatam (Derleyen ve çevirenler). İktisat Çevirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları içinde: 203-238. [Orijinal çalışma: Maurice Dobb. 1946. *Studies in the Development of Capitalism*. London: 1. Bölüm].

1964. "Milli İktisadi Planlama" Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Mehmet Selik ve Özhan Uluatam (Derleyen ve çevirenler). İktisat Çevirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları içinde: 265-323. [Orijinal çalışma: Paul A. Baran. 1952. *A Survey of Contemporary Economics*. Vol II. Illinois: Homewood: Sayfa numaraları belirtilmemiş.]

1966. "Modern İktisat Teorisinde Görülen Bazı Eğilimler Üzerine", *AÜ SBF Dergisi*, 21 (1): 89-106. [Orijinal çalışma: Maurice Dobb. 1949 [1955]. "On Some Tendencies in Modern Economic Theory" *On Economic Theory and Socialism*, London: Routledge: 104-117.]

1966. "Genel Bir Kar Oranının Teşekkülü ve Genel Kar Oranının Rekabet Yoluyla Eşitlenmesi", *AÜ SBF Dergisi*, 21 (2): 91-140. [Orijinal çalışma: Karl Marx. 1894 [1964] *Das Kapital: Dritter Band*, Berlin: Verlag: Bölüm 9 ve 10.]

1966. "Çin'de Kalkınma" *Yön* 168: 16. [Orijinal kaynak: Joan Robinson'ın "Cambridge Hümanistler Derneği'nde yaptığı bir konuşma].

1968. "Geri Kalmışlığın Derindeki Nedenleri Üzerine" içinde: İsmail Türk (Der.) *İktisadi Büyüme Üzerine Seçme Makaleler*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 235-217 içinde: 137-171 [Orijinal çalışma: Paul A. Baran. 1957. *The Political Economy of Growth*, New York, Monthly Review): 134-162.]

SUNUŞ

İktisadi düşünceler tarihi ya da iktisat tarihi bağımsız bir çalışma alanı mıdır? Bugün, iktisadın alt dalları arasında uzmanlaşma o kadar derinleşti ve yaygınlaştı ki iktisat tarihi alanında ders verebilmek ve araştırma yapabilmek için bu alanı bağımsız bir çalışma alanı olarak görmek gerekiyor. İktisat tarihinin bağımsız bir çalışma alanı olması, bu alanın sorunsallarının kendine özgü olması, iktisat tarihçilerinin iktisadın yan ve alt dallarında uzmanlaşan araştırmacılarla değil diğer iktisat tarihçileriyle rekabet içinde olduğu anlamına gelir. Bugün iktisat tarihçileri sadece bu alanda yayın yapan dergilere, kitap serilerine ve hatta doktora programlarına sahipler. (Duke Üniversitesi'ndeki *Center for the History of Political Economy* ve Erasmus Üniversitesi'ndeki *Erasmus Institute for Philosophy and Economics* iktisat tarihi ve iktisat felsefesi alanında uzmanlaşmış programlar arasındadır.) Fikri uzmanlaşmanın bu sonucu sadece iktisat tarihi için değil ekonometri, kalkınma iktisadı, oyun kuramı, iktisat politikası gibi alanlar için de geçerli. Gerçekten, bugüne neredeyse hiçbir ekonometri dergisi iktisat tarihi alanında herhangi bir makaleyi değerlendirmeye dahi almaz.

Şaşırtıcı gelebilir. İktisadın alt dalları arasındaki uzmanlaşma bu dalların daha disiplinler-arası olması gerçeğiyle çelişmez. Örneğin iktisat tarihçisi olmak için aynı anda hem iktisatçı hem tarihçi hem de felsefeci olmak gerekir. Benzer şekilde, ekonometriciler de aynı anda hem iktisatçı hem istatistikçi hem de matematikçi olmak durumundadır. Fikri uzmanlaşma iktisadın alt dallarını birbirinden uzaklaştırırken, iktisat dışındaki

alanlarla iktisadın ilişkisini kesmemiş, tam tersine bu ilişkinin yoğunluğunu arttırmıştır.

Öyleyse, iktisat içindeki uzmanlaşma disiplinler-arasıliğin ortadan kalkması anlamına gelmiyor ama iktisatçıların kendi bilimlerine yabancılaşmasına yol açıyor. Başka bir ifadeyle, iktisatçıların kendi aralarındaki işbölümü, iktisat bölümlerinde üretilen bilginin bölünmesine yol açıyor. Fikri işbölümü nedeniyle birbirinden profesyonel olarak uzaklaşan iktisatçılar, ortaya çıkardıkları ürünün daha büyük bir fikrin parçası olabileceği konusunda pek bilgili değiller. Nasıl ki sanayileşmiş ekonomilerin fabrikalarında çalışan işçiler ürettikleri ürünün, o anda ya da gelecekte, hangi makina ya da cihaza ait olacağını bilemeyebiliyorlarsa, sanayileşmiş (daha doğrusu metalaşmış) bilgi üretim süreçlerinde akademik faaliyet yürüten entelektüeller de ürettikleri bilginin, o anda ya da gelecekte, hangi büyük fikrin parçası olacağını bilemeyebiliyorlar. Akademisyenler artık ürettikleri bilginin sahibi değil, o bilginin satıcısı konumundalar. Örnek verelim. Tekelleşme konusunda uzmanlaşmış birçok mikro iktisatçı tekelleşmenin fiyatlar üzerindeki etkisini çok iyi bilirken, tekelleşmenin tarihsel kökenlerine dair çok az bilgi ve içgörüyeye sahip olabilir. Gerçekten de bugün birçok iktisatçı artan getirilerin geçerli olduğu koşullarda ortaya çıkan tekelleşmenin aslında ekonomilere içkin bir süreç olduğu gerçeğini göz ardı eder. Ya da oyun kuramı alanında çalışan bir iktisatçıyı düşünün. Bu alanda uzmanlaşan birçok iktisatçı oyun kuramının İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri harcamalara yapılan yatırımlar sonucunda ortaya çıkmış olmasından neredeyse tamamen habersizdir. Oyun kuramı (daha doğrusu oyun kuramları) iktisat okullarında (çoğunlukla) fikri uzmanlaşmadan ötürü yabancılaşmış iktisatçılar tarafından soyut bir(er) analitik araç olarak anlatılır.

Mehmet Selik'in "*İktisadi Doktrinler Tarihi*" adlı çalışması, iktisadın yan ve alt dalları arasındaki uzmanlaşmanın henüz yabancılaşma etkisi yaratmadığı bir dönemde kaleme alınmış bir metindir. Mehmet Selik bu çalışmasında iktisat tarihini bağımsız bir çalışma alanı olarak ele alırken, örneğin, iktisat tarihini iktisadi tarihten ayırma yolunu tercih etmemiştir. Buna göre,

Mehmet Selik, merkantilist dönemin iktisat düşüncesinin deniz aşırı seferlerin, marjinalizmin ise tekelleşmiş sanayi kapitalizminin koşulları içinde ortaya çıkmış ve evrilmiş olduğunu öne sürmektedir. İktisat tarihçisi bir ideoloji olarak merkantilizmi ve marjinalizmi anlamak için aynı zamanda coğrafi keşifleri ve teknoloji tarihini de tartışmalıdır. Benzer şekilde, Mehmet Selik Antik Yunan ve Orta Çağlar'daki iktisat düşüncesinin de o dönemin toplumsal ve dini bağlamından bağımsız ele alınamayacağına belirtmektedir. Öyleyse diyor Mehmet Selik, bu dönemi inceleyen bir iktisat tarihçisi aynı zamanda dinler tarihini ve ilahiyatı da ele almak durumundadır.

Mehmet Selik *İktisadi Doktrinler Tarihi*'ni kaleme alırken, Robert Skidelsky'nin 2015'te Londra'daki bir konferans sırasında yaptığı uyarıyı daha 1970'lerin başında öngörmüş gibidir: "İyi bir iktisatçı olmak için sadece iktisatçı olmak yetmez." (Robert Skidelsky, *Rethinking Economics* konferansının kapanış konuşması, "How to Rethink Economics" <http://www.rethinkingweekend.org/> 28 Haziran 2015.) Ya da daha yaygın olarak bilinen şekilde söylemek gerekirse, iktisat sadece iktisatçılara bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir.

Mehmet Selik *İktisadi Doktrinler Tarihi*'nde sadece fikri yabancılaştırma tuzağına düşmeden bir tarih yazımı yapmıyor, aynı zamanda, genel bilim felsefesi tartışmalarına küresel öneme sahip ve kendine özgü bir katkı sunuyor. Öyle ki, bu çalışmada iktisat tarihi çoğu özenle seçilmiş *100 adet soruya verilen cevaptan* oluşuyor. Bu yöntem Gerçek Yayınevi'nin 1960'larda ve 1970'lerde sadece iktisatta değil siyaset bilimi, felsefe ve tarih alanlarda da uyguladığı bir yöntemdir ve Türkiye fikri hayatının bir özgünlüğü kabul edilmelidir. Bu seriden basılan yayınlar arasında şunları sayabiliriz: Sadun Aren *100 Soruda Ekonomi El Kitabı* (1968), Selahattin Hilav *100 Soruda Felsefe El Kitabı* (1970), Pertev Naili Boratav *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (1969), Korkut Boratav *100 Soruda Gelir Dağılımı* (1969), Gülten Kazgan *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye* (1970), Niyazi Berkes *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi* (2 Cilt, 1969), Mümtaz Soysal *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (1969). Mehmet Selik'in

100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi adlı çalışması Gerçek Yayınevi'nin 100 Soruda serisinin 35. Kitabıdır.

Sunuş yazısına bir soruyla başladım: İktisadi düşünceler tarihi ya da iktisat tarihi bağımsız bir çalışma alanı mıdır? Amacım, başta Mehmet Selik olmak üzere, bu serinin yazarlarının uyguladığı yöntemi uygulamak, sunu yazısını bir soruya verilen cevaba dönüştürmekti. Mehmet Selik bu yöntemi 100 soru daha sorarak aşağıda uyguluyor. Bu girişi "1 Soruda *İktisadi Doktrinler Tarihi'ne Giriş*" şeklinde de okuyabilirsiniz.

İktisadi Doktrinler Tarihi'nin Bazı Özellikleri

İktisadi Doktrinler Tarihi, yukarıda sözünü ettiğim yabancılaşma tuzağına düşmemesi yanında, kendine özgü başka bir takım özelliklere de sahip. Örneğin bu çalışmanın *giriş niteliğinde* bir yöntem (ya da epistemoloji) bölümü yok. Onun yerine, "Marksist İktisadi Düşünce" adlı bölümde "İktisat Nedir veya Nasıl Bir Bilimdir?" sorusuna cevap aranıyor. (Bkz. Soru 95.) Bu bölümde de Engels'ten uzun bir alıntıya yer veriliyor. Başka bir tartışmaya girilmiyor. Hâlbuki günümüzde birçok Türkçe ve Türkçe dışındaki kaynakta iktisat tarihi yazımına iktisat epistemolojisi ve tarihyografi ile başlanır. İktisadi Doktrinler Tarihi, bunun yerine, baş bölümlerde Antik Yunan ve Skolastik dönemdeki iktisadi düşünceye geniş yer ayırıyor. Bu da Mehmet Selik'in çalışmasının bir başka özelliği. Bugün birçok iktisat fakültesinde anlatılan iktisadi düşünceler tarihi dersinde, zaman kısıtı nedeniyle ya da başka sebeplerle, Antik Yunan'da Skolastik dönemdeki iktisadi düşünce ya hiç anlatılmaz ya da hızlı bir şekilde geçitirilir. Oysa Mehmet Selik bu konuya çalışmasında geniş yer ayırıyor.

İktisadi Doktrinler Tarihi'nde Mehmet Selik, Türkçe ders kitaplarında değinilmeyen birçok iktisat tarihi konusunu da derinlemesine ele almıştır. Örneğin Nassau William Senior'ün "imsak teorisi" (Soru 65) ve Carl Menger'in "atıf teorisi" (soru 80) gibi. Ayrıca Türkçe'deki birçok kaynak dinlerin ekonominin organizasyonu ve iktisat düşüncesinin evrimi üzerindeki etkisini göz ardı eder. Mehmet Selik Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık düşüncesinin ekonomiler ve iktisat üzerindeki etkisini uzun

uzun tartışmıştır. (Bkz. Bölüm 1 ve Bölüm 2.) Mehmet Selik yine Türkçe’de sıkça yapılan bir hataya düşmez. Mehmet Selik orijinali *merhwert* olan ama her nedense Türkçe’ye “artı değer” olarak yerleşen kavramın doğru halini “artık-değer” olarak kullanan sınırlı sayıda toplum bilimciden biridir.

Çalışmayı, kullanılan kaynaklar açısından (daha doğrusu metin içinde atıf yapılan yayınlar açısından) değerlendirdiğimizde, atıf yapılan iktisat dışı kaynakların listesinin oldukça zengin olduğunu görüyoruz. Mehmet Selik’in *İktisadi Doktrinler Tarihi*’ni hazırlarken kullandığı bu çalışmaların listesini kitabın sonuna ekledik. Böylece okuyucuların ortaya konan çabanın özgünlüğü konusunda bir yargıya varmasını sağlamayı umuyoruz. Kaynaklardaki eksikleri (yayınevi ismi, yazarın ilk ismi gibi) biz tamamladık. Özellikle Antik Yunan, İslam ve diğer dinler konusunda zengin bir kaynakçaya dayanılarak hazırlanan *İktisadi Doktrinler Tarihi*’nin “Dinsel İktisadi Düşünce” başlıklı bölümü, bugünün standartlarında dahi sadece Türkiye’de değil, Türkiye dışındaki iktisat tarihi yazımları arasında da sofistike sayılabilecek bir metindir. Bu bölümde Mehmet Selik, bir anlamda, iktisat tarihine bir Türkiye perspektifi – hatta diyebilirim ki, bir *Mülkiye perspektifi* de – sunmuştur.

Eleştiri

İktisadi Doktrinler Tarihi’nin tüm özgünlüğüne rağmen bazı eksiklikleri var. Örneğin bazı sorulara verilen cevaplar, oldukça dağınık. William Petty’nin anlatıldığı soruda (Soru 27) anlatım sonlandırıldıktan sonra aynı soruya ileride tekrar dönülmüş ve bu defa “Petty’nin iktisadi düşünceye önemli katkısı nedir?” (Soru 30) diye sorulmuş. Bu da “Acaba sorular daha farklı sorulabilir miydi? Kitabın yapısı bazı soruların yeri değiştirilerek daha da sağlamlaştırılabilir miydi?” gibi soruları akla getiriyor. Yine, özellikle Eski Yunan bölümünde (ve diğer bölümlerde de) çok fazla alıntı var. Çoğu yerde kaynak verilmiş ama bazen (özellikle alıntı yapılmadığı yerlerde) kaynakça verilmemiş. Roma dönemini anlatılırken de çok az referansla sıkıcı bir anlatım tercih edilmiş.

Yeni Basımda Yapılan Değişiklikler

Mehmet Selik Seçkisi'nin ilk kitabı için 1980 tarihinde Gerçek Yayınları'nın *100 Soruda* serisinden basılan İktisadi Doktrinler Tarihi çalışmasının üçüncü baskısını kullandık. Çalışmayı bir tıpkı basımın yeni edisyonu gibi düşündük. Her edisyon, zorunlu olarak, yazara ait olmayan bazı yorumlar ve değişiklikler içerecektir. Biz de bu kaçınılmaz gerçeği peşinen kabul ederek, kitabın tamamında genel tutarlılığı sağlamak adına biçimsel bazı müdahalelerde bulunmak zorunda kaldık. Kitap boyunca "tırnak işaretleri" « köşeli parantez » şeklinde kullanılmıştı. Bunu aynen bıraktık. Kişi ve yazar isimleri bazı yerlerde **kalın karakterlerle** yazılmıştı. Bunları da aynen bıraktık. Fakat referanslar dışında kalın karakterle yazılmamış kişi ve yazar isimlerini biz kalın karaktere dönüştürdük. Kitap isimlerinin bazıları da kalın karakterle yazılmıştı. Kitapta tutarlılık sağlamak adına kitap isimlerini *italik* yaptık. Mehmet Selik yaptığı alıntılardaki bazı cümleleri vurgulamak için yine **kalın karakterler** kullanmıştı. Bunları, yine tutarlılığı sağlamak adına, vurguları *italik* yaptık. (Dolayısıyla, kitabın orijinal baskılarında vurgulu paragraflardaki açıklamalar için düşülen "Siyahlar: M.S." notlarını "İtalikler: M[ehmet] S[elik]" şeklinde değiştirdik.) Mehmet Selik metinde hiç dipnot kullanmamıştı. Biz de hiçbir ekleme yapmadık. Kitabın orijinal referans sistemi bugün artık kullanılmayan eski bir sistem olsa bile bize göre hâlâ işe yarar durumda olduğu için hiç dokunmadık. Dönemin Türkçesine ilişkin olduğunu düşündüğümüz kullanımları ("kaygusuyle", "iddasiyle", "dolayısıyla" gibi) aynen koruduk.

Mehmet Selik'in bu kitabının bilinen adı *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*'dir çünkü kitap Gerçek Yayınevi'nin "100 Soruda" serisi içinde basılmıştır. *Mehmet Selik Seçkisi* başlığı altında yayına hazırladığımız bu birinci kitabın başlığındaki "100 Soruda" ifadesini kaldırdık ve çalışmayı *Mehmet Selik Seçkisi 1 İktisadi Doktrinler Tarihi* şeklinde yayınlamayı uygun gördük.

İçindekiler bölümü, kitabın orijinal baskılarında sondaydı, başa aldık. Arka kapak yazısını iç kapağa güncelleyerek yerleştirdik. 12 bölümden oluşan kitabın içindekiler kısmında her bölüm için ayrı ayrı bölüm başlıkları verilmiş fakat kitap bölümlere ayrılırken sadece bölüm numaraları verilmişti. Biz kitabın içindeki bölümlere de bölüm başlıkları ekledik. Örneğin böylece "I" olan birinci bölüm "I. Eski Yunan ve Roma" haline geldi.

Kitabı basıma hazırlarken *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*'nin 3. baskısını dijital ortamda taradık. Her ne kadar en üst teknolojiyi kullanmış olsak da tarama sürecinde bazı sorunlar ortaya çıktı. Örneğin bilgisayarımız bazı yazıları okuyamadı, bazı yazıları resim olarak kaydetti, bazı kelimeleri de (örneğin: kapak) orijinaline yakın ama orijinalinden farklı şekilde (köpük) taradı. Bazı noktalamalar taranmamıştı, diğer bazıları deforme olmuştu. Kelimeler arasındaki boşluklar artmıştı. Sayfa numaraları metnin içine dâhil olmuştu. Bu ve benzeri kusurları en aza indirmek için bütün metni orijinaliyle karşılaştırarak birkaç defa okuduk. İlk okuma sırasında metni baskıya hazır hale getirdik. Nurdan Eker, Alsu Yalçıntaş dizgi ve tashih hatalarını düzeltti. Bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra metni genel tutarlılığı açısından son bir kere daha okuduk ve kalan hataları, elimizden geldiğince, elemeye çalıştık. Bütün bu çabamıza rağmen kalan hatalardan dolayı okuyucudan özür dileriz.

Teşekkür

Bu çalışma boyunca birçok dost edindik. Mehmet Selik'in oğlu Cem Selik ve ilk eşi Ayşe Selik bize çok vakit ayırdı. Mehmet Selik'le ilgili birçok anıyı ve dokümanı paylaştı. Mehmet Selik'in kütüphanesini kullanmamıza izin verdi. Nurdan Eker ve Alsu Yalçıntaş taramalarda ortaya çıkan hataların düzeltmelerini yaptı. Efil Yayınevi'nden Fethiye Çolak ve Ömer Faruk Çolak bu çalışmanın ortaya çıkmasında ilk adımı atanlardır. Kendilerini tanımaktan ve beraber çalışmaktan mutluluk duyduğum bu dostların hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Altuğ Yalçıntaş

BİRİNCİ BÖLÜM:

ESKİ YUNAN VE ROMA

► Soru 1

İktisadî düşüncenin gelişiminde Eski Yunan düşüncesinin etki ve katkısı nedir?

İktisadî düşüncenin asıl ve ana kaynağı, kuşkusuz, hayatın kendisi, hayatın «iktisadî faaliyetler» adı altında toplanabilecek olan pratik gerçekleridir. Bu açıdan bakılınca, iktisadî düşünceye bir başlangıç saptamak, imkânsız denecek kadar zordur. Çünkü insan düşüncesini yazılı tarih döneminden önceki zamanlarda izlemek olanağımız yoktur. Bu itibarla, en eski iktisadî düşünce de, diğer düşünce türleri gibi ancak yazının bulunması ile düşüncenin kaydedilebilme olanağının, elde edilmesinden sonra, bilgilerimiz arasına girer. Bu tür iktisadî düşünce, örneğin, «**Musa**'nın *Tevrat*'ı ve **Brahman**'ın *Veda*'sı gibi mukaddes yazılarda veya dinî mevzuatta mevcut bulunmaktadır.» (F. Neumark, İktisadî Düşünce Tarihi, I. cilt, İst. 1943, s. 20).

Bu gibi kitaplarda veya yazılarda iktisadî hayatın en ilkel şekilde de olsa araştırmacı bir gözle ele alınması, elbette, beklenemezdi. Bunlarda yer alan düşünceler, iktisadî hayatın kendi zamanları için (ama aynı zamanda dinsel buyruklar olmaları nedeniyle gelecek zamanlar için de geçerli olmak iddiasıyla) en zorunlu görünen yönlerine bir çeki-düzen verme amacını güden bir izinler ve yasaklar sisteminden ibaret kalmak zorunda idi. İktisadî düşünce, henüz bu düzeyde iken, pratik bir ihtiyaca cevap vermek kaygusuyla, gerçek hayatla her zaman doğrudan doğruya bağlantılıdır.

İnsan düşüncesinin daha bir derinlik ve genişlik kazanması, diğer bir deyimle, felsefî düşüncenin doğması ve iktisadî düşüncenin bunun içinde yer alması ve dolayısıyla bir süre onunla birlikte gelişmesi daha sonraki bir aşamada mümkün olmuştur.

Şu halde, tekrar etmek gerekirse, iktisadî düşünce (ve bunun ürünü olarak «iktisat ilmi»), birbirinden tamamen ve açıkça farklı iki kaynaktan beslenerek gelişmiştir denilebilir. Bunlardan biri dünyayı anlama ve yorumlama çabasında olan filozofların incelemeleridir. Dünyayı anlama ve yorumlama işi, insanların yürüttükleri çeşitli toplumsal faaliyetleri ve bu faaliyetler do-

layısıyla aralarında kurulan çeşitli ilişkileri, temel problemler olarak ele alıp incelemeyi de gerektiriyordu. Bunun içindir ki, daha sonraları her biri ayrı bir bilimin konusu haline gelecek olan diğer insansal ve toplumsal olaylar gibi ekonomik olaylar da felsefenin geniş sınırları içinde görülüyor ve ele alınıyordu. Bu nedenle, felsefenin diğer bütün bilimler gibi iktisadın da bir anlamda, anası olduğu söylenebilir.

İktisadın diğer kaynağı, kutsal kitaplar ve diğer dinsel yazılardan başlamak üzere, çeşitli mesleklere mensup kimselelerin kendi yaşadıkları günlerde karşılaştıkları pratik sorunlarla ilgili düşüncelerini, bu sorunlar için buldukları çözüm yollarını içeren yazılarıdır. Bunlar zamanla önemli bir birikim meydana getirmişlerdir.

Burada hemen belirtmemiz gerekir ki, bu ayırım, bu türlü sınıflandırmaların tabiatından gelen bir zorunlulukla, bazı hallerde keyfi görünmekten kurtulamaz. Bazı durumlarda kaynaklar bakımından kesin bir ayırım yapmak mümkün olmayabilir. Ama yapılan ayırım, her şeye rağmen temelinde bilimseldir ve bunun için de genel olarak geçerlidir.

İktisadî düşüncenin felsefi kaynağının çıkış noktası, Eski Yunan düşüncesidir. Eski Yunan toplumunun günlük hayat telakkilerinde, kanun koyucu ve din adamlarının kendilerine dayanak yaptıkları ilkelerde İktisadî düşüncenin izleriyle karşılaşırız. Ayrıca ve özellikle, Yunan filozoflarından arta kalan eser ve belgelerdeki düşünceler büyük önem taşır. Eski Yunan düşüncesinin konumuz açısından önemi başlıca şu iki noktada toplanabilir: 1) Yunan düşünürleri tarafından ifade edilmiş fikir ve düşünceler, daha sonraları tekrar başkaları tarafından bağımsız olarak düşünülmüş ve yazılmışlardır; 2) Yunan düşüncesi, kendisinden sonraki düşünce hayatını doğrudan doğruya etkilemekte hiç gecikmemiştir.

Daha sonra gelenlerle Yunan düşünürleri arasında kesiksiz ya da en azından durmadan yenilenen bir bağlantı zinciri mevcuttur. Bu bağlantı, örneğin, eserlerinden yararlandığı kendinden önceki yazarlar için olduğu kadar, bizzat **Adam Smith**'in

(bazılarınca iktisat ilminin kurucusu sayılan büyük İngiliz iktisatçısı) kendisi için de geçerlidir.

İktisadî doktrinler tarihi bakımından en önemli Yunan düşünürleri, etkilerinin derinliği veya devamlılığı itibarıyla, **Aristo**, **Eflatun**, Stoacılar ve Epikürcülerdir. Bütün bu söylenenlere rağmen, bunların iktisadî düşüncesinin ve dolayısıyla iktisat ilminin gelişmesine (istisnaî olarak doğrudan doğruya, çoğunlukla dolaylı yoldan gelen) katkıları, önemli olmakla beraber, fazla da büyütülmemesi gerekir. Bir iktisat teorisinin ilk emekleme çabaları olarak alınabilecek bazı temel ifadeleri, iktisadî olay hakkında pratik hayatın kolayca düşündürebileceği, yarı sezgiye dayalı son derece basit bir bilginin ürünleridir.

Bu düşünürler, asıl ekonomik sorunlara siyasal bilim sorunlarından daha az önem vermişlerdir. Ve işte bu nedenlerdedir ki, Eski Yunan düşüncesinin iktisat alanındaki mirası diğer alanlarda bıraktıklarından daha az ve önemsiz olmuştur.

O zamanki toplumun kendi kendine yeterli ve kendi içine kapalı aile-ekonomilerine dayanan bir yapıya sahip olmasından dolayı toplum ekonomisi sorunlarının ortaya çıkmadığı ve bu yüzden de bunlara ilişkin bir düşüncesinin gelişmediği görüşü geçerli olamaz. Çünkü aile ekonomisi bu iddiada varsayıldığı kadar, egemen bir durumda değildi. Bu itibarla, bilimsel düşüncelerini bu alanda pek fazla geliştirememiş olduklarını, bunun sonucu olarak da genel nitelikte iktisat ilkelerine ulaşma ve genellemelere gitme yolunda bir çaba ve başarılarından söz edilemeyeceğini ifade edebiliriz.

Eflatun ve **Aristo**, son derece ilkel ve daha da önemlisi bilim-dışı ve esas itibarıyla konuya özel bir yakınlığı olmayan herkesin, her çağda, sahip olabileceğinden pek farklı olmayan bir iktisat anlayışına sahiptiler. Ekonomik olaylar arasındaki karşılıklı ilişkilerin mahiyetine nüfuz etme gibi bir sorun bunlar için de mevcut değildir. Çeşitli ekonomik faaliyet ve fonksiyonları ele alış ve inceleme biçimlerinde gittikçe gelişmekte olan bir soylular sınıfının (aristokrasinin) davranışı ve esas itibarıyla tarıma önem veren bir dünya görüşü yansıır.

Stoacılar ve Epikürçüleri gelince, bunların ekonomik sorunları anlama ve kavrama yetenekleri daha da az, buna karşılık etkileri daha da olumsuzdur (bu ifade özellikle ikinciler için geçerlidir). Böyle olmakla beraber, önce Eski Roma ve daha sonra Rönesans dönemlerinde, filozofların entelektüel çabaları üzerinde bunların büyük etkileri olmuştur. Burada her şeyden önce, gerek Stoacıların gerek Epikürçülerin eğildikleri sorunlara modern çağda yaklaşıldığı biçimde yaklaşmadıklarını belirtmek gerekir. Bunların bireyci tutumu, son tahlilde, kamusal hayattan uzak durmayı öğütlemekten fazla bir şey değildir (bu ifade de gene, daha çok, İkinciler, yani Epikürçüler için geçerlidir). Bunun sonucu olarak, bunların bireyciliği ile modern çağların bireyciliği, yani, bir sosyal bilim ilkesi olan ve sosyal araştırmalar için bir hareket noktası teşkil eden bireycilik arasında hiçbir ilişki yoktur (ya da ancak olumsuz bir ilişki mevcuttur). Aynı şekilde, Epikürçülerin öğrettikleri ile modern «mutlulukçu» ahlâk görüşü arasında ve yine bunun gibi, Stoacıların doktrinleri ile modern zamanların sosyal ahlâk eğilimleri arasında ortak olan çok az şey vardır.

Bu genel açıklamalardan sonra, Yunan sosyal ve ekonomik doktrinlerini biraz daha yakından görmeye çalışabiliriz.

► Soru 2

Eski Yunan düşüncesi (ve bunun bir parçası olarak iktisat düşüncesi) nasıl bir ekonomik, sosyal ve siyasal ortamda doğmuştur?

Yunan düşüncesinin konumuz bakımından genel karakterini, bundan önceki soruda ana çizgileriyle belirtmeye çalıştık. Şimdi, bu düşüncenin bizi ilgilendiren kısımlarının biraz daha ayrıntılı bir açıklamasına girişmezden önce, bunların içinde doğduğu ortamı, bunları hazırlayan ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları, hiç değilse, bir ölçüde bilmekte yarar vardır. Bu bilgi yararlı olmaktan da öteye gereklidir. «Gerçekten, ekonomik ve sosyal müessese ve hadiselerin karakter ve dinamizmi hakkında kâfi derecede bir fikir ve telakki sahibi

olmadan, iktisadî doktrinlerin doğuş ve evrimini mükemmel bir şekilde kavramak kabil olamaz. Çünkü iktisadî teori ve ideolojilerin şekil ve muhtevaları, meydana çıktıkları iktisadî ve içtimaî muhitin tesirlerinden kurtulamıyacakları gibi, ...iktisat nazariyeleri ve ideolojileri de... büyük felsefî, hukukî, dinî ilâh ..., sistemlerle beraber iktisadî müessese ve realitelerin evrimi üzerinde müessir olmaktadır.» (Neumark, a.g.e., s. 4.) Bu, her sosyal düşünce ve doktrini kavramakta aynı derecede geçerli genel bir ilkedir.

Eski Yunan tarihinin M.Ö. 1000-700 yılları arasındaki dönemi, halkın sınıflara ayrılması ve bir soylular sınıfının ortaya çıkması, şehir devletlerinin kurulması ve soylular sınıfının kralları devirerek siyasal iktidarı ellerine almaları gibi çok önemli ekonomik, sosyal ve siyasal değişmelerin yer almasıyla belirgindir.

Dönemin ilk yüzyıllarında Yunanistan'da toprak üzerinde özel mülkiyet yoktur, mülkiyet kolektiftir. Özel mülkiyet, bazı gelişmeler sonucu daha sonra ortaya çıkmıştır. Bir kez ortaya çıktıktan sonra da bir yandan toprağın miras yoluyla bölünmesi ve dolayısıyla küçülmesi, öte yandan ve tersine olarak, evlenme, satın alma, borçlanma vb. nedenlerle gittikçe az sayıda elde toplanması ve özel mülk olarak büyümesi, ayrıca hava şartlarına bağlı olacak ürünün bazı yıllarda kötü olması, salgın hastalıklar ve savaşlar bir kısım toprak sahiplerinin zenginliklerini daha da artırırken, halkın büyük çoğunluğunun fakirleşmesine, ekonomik varlıklarını ve dolayısıyla bağımsızlıklarını koruma olanaklarını yitiren bir kısmının zengin ve büyük toprak sahiplerinin himayelerine sığınmalarına yol açmıştır.

Böylece, bir yanda topraksız ve az topraklı yoksul kitle, öte yanda büyük toprak sahibi soylular olmak üzere, Yunanistan'da halkın iki sınıfa ayrıldığını görüyoruz.

Bundan böyle, Yunan toplum yapısı, genel olarak, şu manzarayı gösterir:

Başta zengin ve güçlü soylu aileler. Bunların altında, kendi arasında ekonomik güçleri ve toplum içindeki yerleri bakımından bazı önemli farklar bulunan gruplardan meydana gelen